

Het Hagelkruis

Heemkundekring Barthold van Heessel Aarle-Rixtel

35e jaargang, nr. 3 2018

COLOFON

HET HAGELKRUIS

Informatieblad van Heemkundekring Barthold van Heessel te Aarle-Rixtel. Tijdschrift met artikelen over geschiedenis, archeologie, heemkunde e.a. met betrekking tot Aarle-Rixtel. Verschijnt drie à vier maal per jaar.

Redactie

Contactpersoon: Henk van Beek
Tel.: 0492 381851
h.vanbeek9@chello.nl

Albert Claessen
Angela Willemsen - Huffenreuter

Heemkundekring BARTHOLD VAN HEESSEL

Kouwenberg 37, 5735 GM Aarle-Rixtel
Tel.: 0492 383553
www.heemkameraarlerixtel.nl
heemaarle@outlook.com

Dagelijks bestuur

Voorzitter: Jan Dekkers
Tel.: 0492 381673

Secretaris: Henk van Beek

Penningmeester: Diana van de Laar
Tel.: 0492 384415
IBAN: NL79 RABO 0101 4057 31

Inhoudsopgave

Colofon en voorwoord	2
Verrassende droogte	3
Expositie jaren '70	4
Foto's gevraagd	4
Uit ons fotoarchief	5
Vliegtuigen in Aarle-Rixtel gecrasht in de Tweede Wereldoorlog	6
Het Oude Nest: 150 jaar	8
Die van Nölle	10
De schepenbank van Aarle-Beek (3)	12
Informatie heemkundekring en museum	16

Voorwoord

Van de redactie

De herfst is weer in het land. Daarom een passend voorblad. De inhoud lijkt ons weer de moeite waard, met een grote variatie aan onderwerpen. Zo is er een artikel over een vliegtuigcrash op de Heikant en weer een aantal levendige verhalen uit de Aarlese schepenprotocollen. "Het Oude Nest" van John en Det Steegsmans - van de Kerkhof bestaat 150 jaar en dat zullen we weten ook.

Wij wensen u veel leesplezier!

Het Hagelkruis

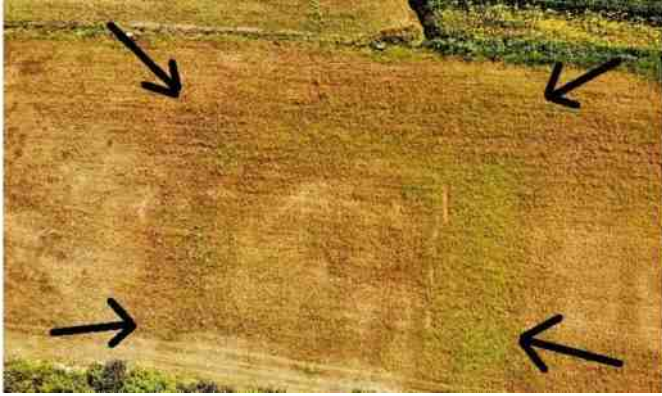
In de Hooge Akkers vinden we dit hardstenen 14e-eeuws kruis met een archaisch aandoende Christusfiguur. Deze kruisen dienden in die tijd om hagelschade te voorkomen en werden altijd geplaatst op een kruispunt van wegen. Het is het enige bewaard gebleven stenen hagelkruis in Nederland.

*Foto voorzijde: de schubbigie bundelzwam
© Henk van Beek*

Verrassende droogte

Henk van Beek

De droogte van deze zomer heeft niet alleen de nodige hoofdbreken bezorgd, maar ook aardig wat verrassingen. Eén daarvan is op onderstaande foto te zien: de contouren van de binnengracht en de funderingen van het Gulden Huijs, het Kasteel van Rixtel. De luchtfoto is - op mijn verzoek - gemaakt

door Rens Jonker, die tegenover ons Heemhuis - aan de Kouwenberg- woont. Door de luchtfoto te vergelijken met een relevant fragment van de kadastrale kaart van 1832 kun je de kasteellocatie behoorlijk goed situeren. De funderingen liggen ongeveer een halve meter onder het maaiveld en hebben al langere tijd de status van archeologisch rijksmonument, net als het terrein er omheen. Ze mogen dus niet worden blootgelegd. Dat is aan de ene kant jammer, maar van de andere kant ook weer niet, want op deze manier blijven ze het best behouden.

Bij de kanalisatie van de Aa - in 1938- kwam een deel van de fundering bloot te liggen. Ook werden er verticaal staande palen gevonden die waarschijnlijk tot de sluis behoren die er het water voor de watermolen moest opstuwen. Het kunnen ook overblijfselen zijn van de brug naar het kasteel. Zeker weten doe ik dat niet.

In de Zuid-Willemsvaart van 22 augustus 1938 staat hierover het volgende vermeld.

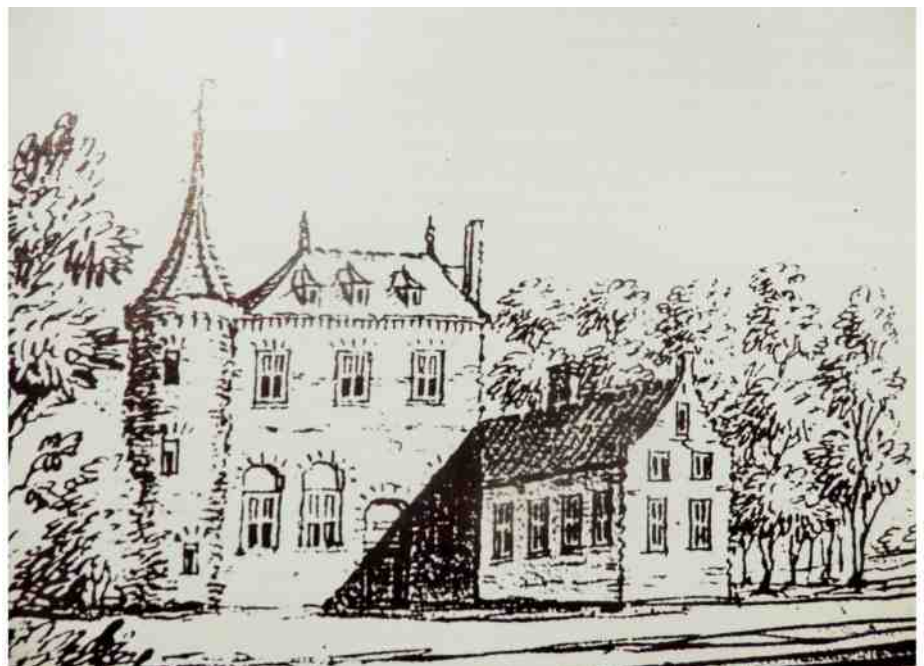
*"Het Guldenhuis te Aarle-Rixtel
Zoals we vroeger reeds meedeelden zal het bed van de nieuwe rivier de Aa samenvallen met de gracht die eertijds de voorzijde van het kasteel afsloot. De werkzaamheden daar ter plaatse zijn thans zover gevorderd dat deze gracht voor het grootste deel is uitgegraven. Daarbij werden blootgelegd enen dubbele*

palenrij, die wellicht (in latere tijd) de brug gedragen heeft welke toegang gaf tot het kasteel. In het talud van de nieuwe Aa-bedding, onmiddellijk aansluitend aan genoemde palenrij, kwam ook bloot een gedeelte der fundamente van het voormalige Guldenhuis. Dit gebouw blijkt aan de voorzijde 15 m breed te zijn geweest. Het had een portaal van plm. 3 x 3 meter en aan weerszijden daarvan een vertrek van plm. 5 meter breedte.

Het muurwerk is rondom 80 cm dik. Jammer genoeg (voor de geschiedenisvorsers althans) wordt het verdere gedeelte van het muurwerk niet ontgraven en ook de bloot gekomen fundamente en verdere overblijfselen van het gulden huis zullen eendaags worden opgeruimd. Wij hebben ons daarom gehaast de situatie ter plaatse in ogenschouw te gaan nemen en danken den opzichter, den heer J. van Dijk, die al het merkwaardige voor ons in beeld bracht en pogingen in het werk zal stellen om het gevondene door een fotograaf op de gevoelige plaat te doen vastleggen."

De funderingen zijn- in tegenstelling tot het krantenbericht doet veronderstellen- echter niet geruimd.

Aan de westkant van de Aa lag vroeger de oorspronkelijke bedding van de Aa, die bij de bouw van het kasteel kennelijk een waterstaatkundige functie heeft gekregen. Op de kadastrale kaart van 1832 kun je nog een 'wiel' zien liggen. Tot een paar jaar geleden was het profiel van de 'oude' Aa hier nog goed te zien aan de hand van de 'hoekvormige' sloot die hier toen nog lag. Maar die is ondertussen gedempt. Het resterende profiel ligt nu verscho-

len onder de maïs en is nu niet of nauwelijks te zien. Misschien dat we in de winter nog een keer teruggaan om ook hiervan een luchtfoto te nemen.

Overigens, het kasteel (of wat daarvan nog over was) werd in 1881 opgekocht door klokkengieter Alexis Fritsen, die de nog bruikbare materialen heeft gebruikt bij de bouw van huize Nieuw Rixtel, waar hij zijn (derde) klokkengieterij vestigde.

Terug naar de luchtfoto's: hiermee heb ik weer extra informatie verkregen voor het onderzoek dat ik een tijd geleden ben gestart naar de historie van het kasteel, de watermolen(s) en directe omgeving. Ze leveren een extra dimensie op!

Expositie jaren '70

Henk van Beek

In het Heemhuis is een nieuwe wisseltentoonstelling ingericht met als thema de jaren '70. Met deze tentoonstelling wordt een beeld geschetst van een bijzonder decennium dat o.a. gekenmerkt werd door kleurrijke interieurs in oranje en bruin en dito gebruiksvoorwerpen. De dameskleding varieerde van heel lang tot heel kort. Ook de (jonge) heren pasten hun kleding aan met wijde broekspijpen en felgekleurde bloezen met spitse kragen. Ons dorp was ook politiek flink in beweging en kende de 'mavostrijd' met Beek en Donk. In de gemeenteraad werd op het scherpst van de snede gestreden. Tot slot werden deze roerige, maar kleurrijke jaren afgesloten met een groots feest: Aarle 800.

Foto's gevraagd

Bij het samenstellen van de expositie over de jaren '70 hebben we ook gebruik gemaakt van foto's uit onze eigen fotocollectie. Jammer genoeg zijn die jaren hierin maar karig vertegenwoordigd. Ook een oproep om foto's uit die tijd beschikbaar te stellen, werd slechts mondjesmaat beantwoord. De meeste foto's uit die tijd zitten in fotoalbums opgeborgen en dan meestal achter plakfolie. Digitale foto's bestonden er in die tijd nog niet.

Gelukkig kunnen we tegenwoordig foto's uit die tijd ook prima scannen. Om onze fotocollectie bij de tijd te houden zou het fijn zijn als er ook veel meer foto's uit het digitale tijdperk zouden worden aangeleverd. Want ook onze heemkundekring wil bij de tijd blijven!

Wie foto's beschikbaar wil stellen, dient er mee akkoord te gaan dat deze eventueel ook voor publicaties gebruikt mogen worden. Ter informatie: de fotowerkgroep is elke woensdagavond tussen 20:00 en 22:00 uur in het heemhuis actief.

Uit ons fotoarchief

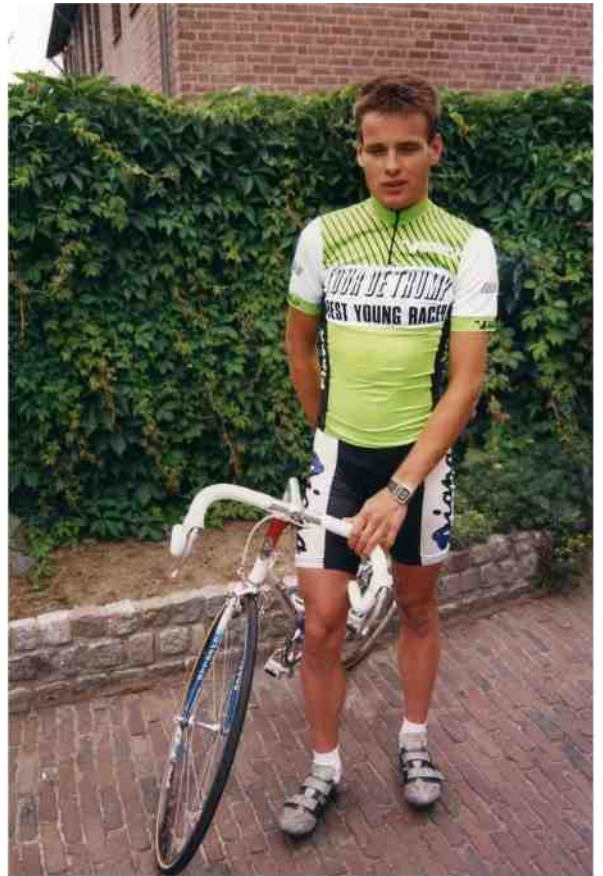
*Linksboven
Cor van Bokhoven,
fanatiek amateur-
wielrenner*

*Rechtsboven
Eddy Bouwmans,
fanatiek profwiel-
renner*

*Linksmidden
Isidoor Rooijackers,
dorpsdichter*

*Linksonder
Leo van Ham,
voordrachtskunstenaar*

*Rechtsonder
Nolleke van den Elzen
en Piet Beniers, broeders
van het Amstelbiergilde*

Vliegtuigen in Aarle-Rixtel gecrasht in de Tweede Wereldoorlog

29 juni 1943, dus ruim 75 Jaar geleden, vliegtuigcrash op de Heikant

Bertus Hagelaar

Op 10 Juni 1943 begonnen de USAAF (USA Air Force) en de RAF (Royal Air Force) met een door de RAF gecoördineerd luchtoffensief boven Europa. De RAF deed gebiedsbombardementen in de nacht en de USAAF precisiebombardementen overdag.

Op 28 juni 1943 stegen in Engeland 608 RAF-vliegtuigen op voor een nachtbombardementsvlucht naar de stad Keulen. Hierbij was ook ingedeeld het No.10 Squadron 4 Group Bomber Command met de bommenwerper Handley Page Halifax Mk II met Serial no. DT783 en Radio oproep Squadron code ZA-Q, die om 23.37 uur opsteeg van het RAF-vliegveld Melbourne in Yorkshire (Engeland). Van de in totaal 608 opgestegen vliegtuigen bereikten er 540 hun doelgebied en raakten er 25 verloren door Duitse Flak-afweergeschut of Duitse jachtvliegtuigen.

De stad Keulen werd zo zwaar gebombardeerd dat het bombardement een zogenaamde vuurstorm veroorzaakte. Hierbij stijgt door de intense brandhitte de lucht zo snel op dat alle zuurstof onttrokken wordt. Er vielen vele doden en gewonden o.a. door verbranding en verstikking. Het aantal daklozen liep op tot 230.000. De Keulse kathedraal, de Dom, liep schade op door een bom die door het dak viel.

Op de terugvlucht werden veel toestellen opgevangen door de radar van De Rips-Bakel met de Duitse benaming 'Bazi'. Deze installatie bestond uit drie radars: een Freya zoekradar, die tot ca. 150 km vliegtuigen kon opsporen en twee Würzburg-Rieseradar-systemen voor de kortere afstand, tot 50 km. Als deze radar een bommenwerper opving werd dat doorgegeven aan vliegveld Venlo dat dan de nachtjagers de lucht in stuurde en door middel van radiocommunicatie naar het doel stuurde.

Vliegveld Venlo was sinds kort 'aufgefrischt' met het daar gelegerde Nachtjagdgeschwader 1. Dit was het enige squadron van de Duitse Luftwaffe met de nieuwe, speciaal ontworpen tweemotorige Henkel HE 219A. Deze was uitgerust met 4 x 30mm kanonnen en gebruikte zgn. Hexogen-munitie. Dit was een brandgranaat die na de romp of motor doorboord te hebben zeven keer achter elkaar een steekvlam met een lengte van 30 cm produceerde. De uitwerking was meestal fataal. Verder nog 2 x 20mm machinegeweren. Dit vliegtuig had een crew van twee personen, 'der Flieger' en 'Bordfunker'. In samenwerking met de Würzburg-Riese die de nachtjager richting vijandelijke bommenwerper bracht, nam de radar aan boord van de Henkel-nachtjager op een afstand van ca. 6 km het commando over.

Halifax bommenwerper

Een Duitse nachtjager van I/NJG 1, gevlogen door Major Radusch, onderschepte die nacht de Halifax-bommenwerper die werd gevlogen door Flight Officer Pilot Stanley Peate. Deze werd uit de lucht geschoten op de nieuwe Duitse manier van aanvallen, namelijk van de onderzijde beschieten, met twee 30mm kanonnen. Op deze manier zagen de schutters van zijn doel hem niet en zwegen hun machinegeweren. Om 02:33 uur stortte de Halifax neer bij de Wolfsputzen, de Smausenbult. Alle bemanningsleden kwamen hierbij om. De bemanning bestond uit:

Peate Stanley, nr 117424 Flight Officer Pilot, 20 jaar, Pitsmoor, Sheffield
Pearson Harance Horatio, nr 134671 Flight Officer, Air Bomber, 24 jaar, Repton, Derbyshire
Rakoczy Paul Leopold, nr R.137366, Flight Sergeant Navigator, 22 jaar, USA
Bailey Alfred, nr 1081675, Sergeant, Air Gunner, 21 jaar, Rotherham, Yorkshire
Pape Horace, nr 547328, Sergeant, Flight Engineer, 22 jaar, Huyton, Liverpool
Erickson Harry, nr R.116318, Sergeant, Air Gunner, 27 jaar, Canada
Sweeney Joseph Gerard, nr R.90889, Sergeant, Air Gunner, 22 jaar, Canada

Bij deze bombardementsvlucht gingen er dus 25 vliegtuigen verloren. Er kwamen er die nacht verscheidene neer in onze omgeving, in Aalst om 02.14u een Lancaster, in Waalre om 02.13u een Halifax, in Boekel om 02.17u een Lancaster, in Netersel om 02.30 een Sterling en in Nuenen om 02.54u een Lancaster. Die in Nuenen was een Avro Lancaster en die werd ook door Major Radusch, dus 21 minuten later dan het toestel in Aarle-Rixtel, neergehaald.

De in Aarle Rixtel neergestorte Halifax-bemanning is in Engeland eerst als vermist opgegeven. De lijken van de bemanning werden op 30 juni, tegelijk met de brokstukken, door de Duitse Wehrmacht opgehaald en op 2 juli in een tijdelijk graf begraven. In oktober 1944 werden ze herbegraven op de oorlogsbegraafplaats van het Gemeenebest Woensel Eindhoven. De familie van Sgt. Alfred Bailey bezocht in 1948 zijn graf. De moeder overleed in 1981 en haar as is uitgestrooid bij haar zoon. In Engeland is bij het RAF vliegveld Melbourne een monument geplaatst ter nagedachtenis van de omgekomen vliegtuigbemanning van No.10 Squadron 4 Group Bomber Command. In Aarle Rixtel is op de splitsing van de Bakelseweg - Asdonkseweg een wegkapelletje gebouwd. Op de voorgrond is een plaquette geplaatst met hun namen als eerbetoon aan allen die hun leven gaven voor onze vrijheid. Deze plaquette werd onthuld op 4 mei 1995 in het bijzijn van negen verwanten van de omgekomen vliegers.

1 januari 1945 Duitse operatie Bodenplatte

Naar aanleiding van het mislukken van de slag in de Ardennen ging Hitler met de Luftwaffe over op de 'Unternehmen Bodenplatte', dat wil zeggen: alle vliegvelden in Nederland, België, Luxemburg en Noord-Frankrijk aanvallen en vernietigen. Deze operatie was zo geheim dat de Duitse luchtverdediging zelfs haar eigen vliegtuigen uit de lucht schoot. Hun eigen verliezen waren groter dan die van de geallieerden. Tijdens operatie 'Bodenplatte' is om 09.25u een

Messerschmitt

Messerschmitt-109G14 met piloot Lt. Jung neergestort in de buurt van Schevelingen, vlakbij de huidige golfbaan. Het doel was vliegveld Eindhoven, maar de piloot vloog tegen een hoogspanningsleiding aan, net ten oosten van het kanaal. In het boek 'Bodenplatte' van Pütz en Manrho uit 2004 stond dit citaat: "De Messerschmitt van luitenant Hans Ulrich Jung spatte in vlammen uiteen op de grond, de 22 jarige Staffelfkapitan was direct dood. Unteroffizier Michael Vogl vloog als Rottenflieger met Lt. Jung aan de rechterkant achter hem over het kanaal tussen Helmond en Aarle- Rixtel, toen wij moesten optrekken. Plotseling zag ik zijn vliegtuig fel branden, met de neus naar beneden en tolde toen het de grond raakte. In een flits zag ik het licht van lucht-doelgeschut dat aan de rand van een klein bos stond en op ons vuurde. Mijn Staffelfkapitan had geen kans om levend te ontsnappen aan deze vlammenzee."

De meeste piloten geloofden dat het Britse lucht-doelgeschut Lt. Jungs vliegtuigen had geraakt, maar dit was niet het geval. Volgens een rapport van de Nederlandse politie raakte Lt. Jung de 10 mm dikke elektriciteitsleiding met zijn onder het vliegtuig gemonteerde brandstoftank, die open scheurde en waardoor het vliegtuig crashte in de buurt van Overbrug, net ten zuiden van Aarle-Rixtel. Luitenant Hans-Ulrich Jung was een van de meest succesvolle piloten in de Gruppe en werd bekroond met het Deutsches Kreuz in goud.

Joop Hendrix, lid van de Planehunters, een team vrijwilligers dat onderzoek doet naar gecrashte vliegtuigen uit de Tweede Wereldoorlog, heeft in de zomer 2013, voor de aanleg van het golfterrein, vele overblijfselen gevonden met een metaaldetector, o. a. een gedeelte van de propeller, huidbeplating en zelfs het horloge van de piloot, de luitenant Jung.

Het Oude Nest: 150 jaar

Henk van Beek

In het bovenlicht van de voordeur prijkt een afbeelding van een paardenkoets met een fiere koetsier op de bok. Eronder staat in sierletters "Het Oude Nest 1868". We zijn hier bij het juweliers- en klokkenechtpaar John en Det Steegmans - van de Kerkhof. Beiden zijn al jaren lid van onze heemkundekring en leveren nog elke dag een bijdrage aan ons alom geprezen Aarles erfgoed. Dit jaar is het een kroonjaar: "Het Oude Nest" bestaat 150 jaar.

In dit artikel een korte geschiedschrijving van dit unieke ambachtelijke bedrijf waarbij ik gebruik heb kunnen maken van gegevens uit een eerder uitgegeven jubileumboekje van Louis en Jacqueline Barten uit 1993, gegevens uit het archief van het RHC te Eindhoven en diverse oude kranten. En natuurlijk heb ik ook zelf met Det en John gesproken.

Het was Frans (Franciscus) van de Kerkhof die hier in 1868 aan de toenmalige Molenweg een torenuurwerkfabriekje annex horlogemakerij begon. Althans, zo staat dat vermeld in de Aarlese patentboeken. Frans trouwde op 13 mei 1873 in Lieshout met Maria Maas. Frans zelf was ook in Lieshout geboren als zoon van Leonardus van de Kerkhof, die van beroep jager was. Leonardus kwam echter van Aarle-Rixtel, net als diens voorvaderen. Frans kocht in 1867 aan de toenmalige Molenweg (nu Klokstraat) een woonhuis van Jan Raaijmakers en verbouwde dat deels tot werkplaats. Dat is op de plek waar nu Det en John wonen. Frans en Maria kregen samen zeven kinderen, waarvan er drie vroegtijdig kwamen te overlijden. Op 11 mei 1884 stierf Maria. Ondertussen was Frans - naast zijn dagelijkse werk - gemeenteontvanger van Aarle-Rixtel geworden. Op 23 juni 1886 trouwde hij in Beek en Donk voor de tweede keer, ditmaal met Catharina Dahmen. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren onder wie Marinus en Wilhelmus (Willem), de vader van Det. Willem werd geboren op 31 augustus 1898. De toenmalige

burgemeester Sengers tipte Frans - de gemeenteontvanger - om zijn kind de naam Willem te geven, naar de pas gekroonde koningin Wilhelmina. En aldus geschiedde...

Ondertussen heeft deze firma in 1905 een torenuurwerk geleverd voor de Sint-Petrus'-Bandenkerk in Oirschot. Dit uurwerk wordt beschouwd als het grootste van ons land. In een krantenbericht uit die tijd werd zeer lovenswaardig over de kwaliteiten van Frans gesproken. Frans overleed op 18 maart 1909 op 52-jarige leeftijd. Zoon Willem was toen 10 jaar. Zijn broers waren inmiddels de torenuurwerkfabrikanten. Ondanks het eerder overlijden van Frans was er in 1911 nog steeds sprake van de firma F. v.d. Kerkhof & Zonen. Inmiddels ging Willem van de Kerkhof in Sint-Oedenrode in de leer en volgde hij later een verdere vakstudie in Roggel. Na zijn militaire diensttijd keerde hij terug in Aarle waarna de zaak zich verder ging ontwikkelen. Inmiddels werden ook sieraden aan het assortiment toegevoegd. Willem kreeg in de loop der tijd een zwak voor antieke klokken en beschikte dan ook gauw over een grote verzameling bijzondere klokken. Hij had onder andere een Engelse tafelklok die verschillende aria's ten gehore bracht. Willem richtte voor zijn hobby zelfs een aparte kamer in, met allerlei andere kleinoden. In een van de krantenartikelen liet Willem weten dat men in Brabant niet zo'n waardebesef had wat betreft antieke klokken. Toen de Oost-Brabantse man

vanwege zijn toegenomen welstand kon gaan denken aan een wat betere klok, was de tijd van het slingeruurwerk zowat voorbij en deed de regulator zijn intrede.

Naast klokken werden er inmiddels ook scapuliermedailles, rozenkransen, kruisjes en vooral trouwringen verkocht. Naarmate de tijd voortschreed, werd het assortiment steeds breder. Op 4 juli 1933 trouwde Willem met Sophia Schwering. Samen beheerden ze het postkantoor, dat Jos van de Kerkhof naast hun huis had laten bouwen, daar waar later ook nog de dames Coenen hebben gewoond, het huis waar nu Thijs Engels met zijn gezin woont. In 1964 werd de zaak overgenomen door

dochter Det en zoon Louk. Willem bleef weliswaar op de achtergrond - nog prominent aanwezig, ofschoon Det in feite toen al de touwtjes in handen had. Det trouwde op 15 juli 1971 met John, die naast zijn werk in de winkel, een vaste baan had bij de gemeente Eindhoven. Louk was inmiddels een eigen bedrijf begonnen. De zaak floreerde als nooit tevoren, zodat er een extra vakman in de dienst werd genomen. Het was Dick Meenks uit Oss. De laatste jaren is - hoe kan het ook anders - het digitale uurwerk steeds meer gaan domineren. Desondanks worden er nog steeds mechanische horloges en andere uurwerken verkocht. Zelfs de traditionele staande klok is nog steeds in trek, maar niet meer in die mate als vroeger. Ondanks hun respectabele leeftijd blijft de deur van "Het Oude Nest" voor de klant nog steeds wagenwijd openstaan, ook voor klanten van buiten Aarle. Zelfs de etalage wordt regelmatig met veel zorg en toewijding opnieuw ingericht. Det is inmiddels wat minder mobiel aan het worden. Ze zit vaak in die prachtige leunstoel, die vader Willem uit de erfenis van pastoor Coenen heeft gekregen.

Vanaf de stoel heeft Det een goed zicht op de klanten die de winkel in en uit gaan, zodat ze - indien nodig - John de helpende hand kan bieden, maar

vooral ook om een praatje te maken met de klanten. Het is prachtig om te zien met hoeveel passie en toewijding Det en John hun zaak blijven runnen. Inmiddels prijkt er in de etalage een sierlijke plaquette met daarop het getal 150. Daarmee is "Het Oude Nest" de oudste winkel van Aarle. Det en John, van harte proficiat en bedankt voor de gastvrije ontvangst.

Die van Nölle

Henk van Beek

"As onze Nard jaw ha geheurd, dan hattie op ut toneel geklomme um oe is bai te vèège", zei tante Fien tegen mij, daags nadat ik samen met Henk van Gerwen als 'Boel Nölle' in 1983 op de bejaardenavond van het carnaval had opgetreden. Op de vraag van de grootvorst wat 'Boel en Nölle' eigenlijk betekende, heb ik uitgelegd dat mijn vader "Toon van Jan Nölle" was, "net as doar dé durske wa doar midde in de zaal zit, dé is dur ok ein van Nölle", waarbij ik tante Fien aanwees. Kennelijk was tante Fien er niet blij mee dat ik de naam 'Nölle' had aangenomen. Datzelfde 'probleem' gold overigens voor de andere Henk, die zich als 'zoon van Driekse Boel' had voorgesteld. Gelukkig duurde die verontwaardiging maar heel kort en was tante Fien al snel heel trots op mijn 'artiestennaam'.

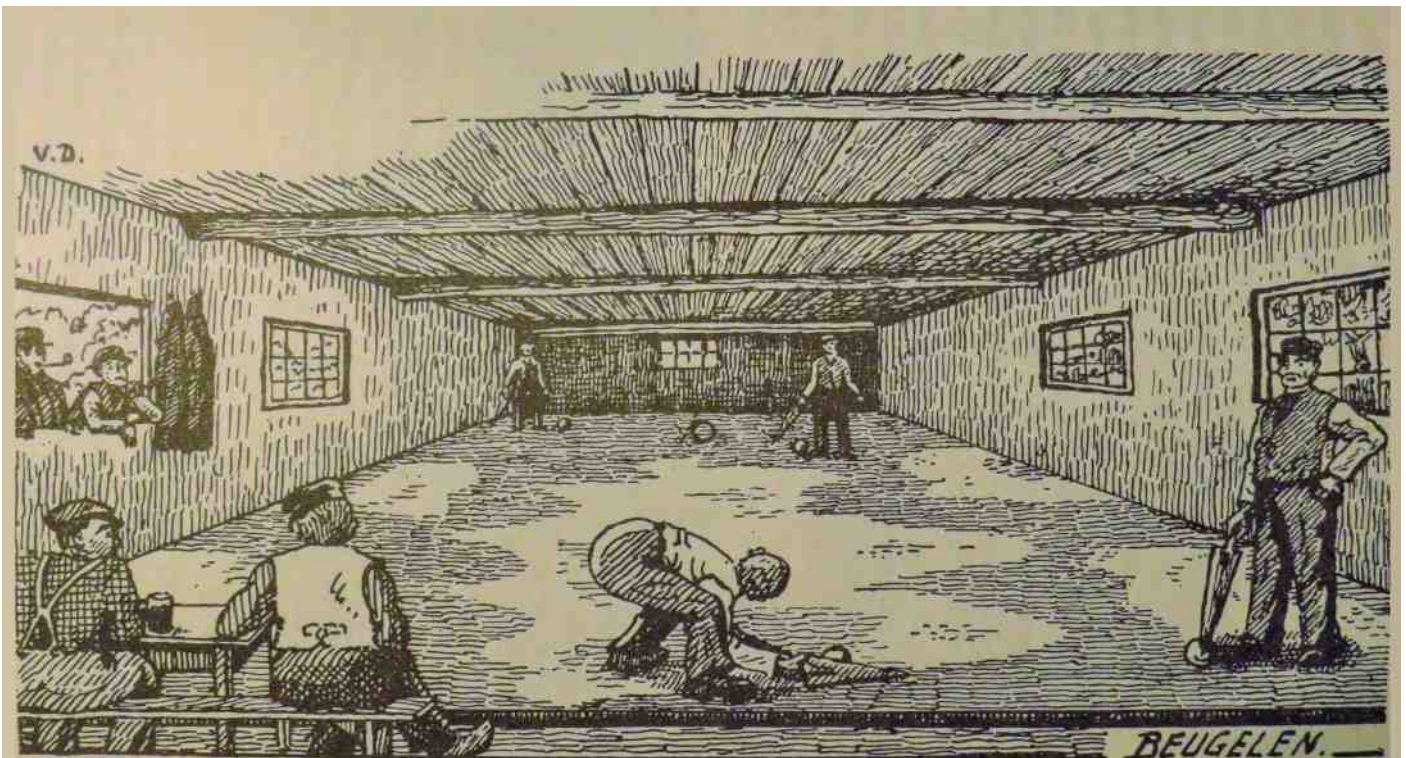
Wie Nölle werkelijk was zal ik eens uitleggen. Dat was namelijk mijn overgrootvader Nol van Beek, met de geboortenaam Arnoldus. Nol van Beek woonde in Stiphout, in de Snapstraat. Hij had van zijn vader een deel van diens boerderij geërfd, namelijk 'vier van de 6 gebinten', zoals dat in de notariële akte staat vermeld. Zijn broer Peter, die zelf ook boer was, had de andere twee gebinten geërfd.

Dat was in 1831. Uiteindelijk kwam de hele boerderij met bakhuis in het bezit van mijn overgrootvader, waarin hij later een herberg annex winkeltje en bakkerij startte. In de patentboeken van Stiphout staat vermeld dat hij patent had voor een winkel, een herberg, een open beugelbaan, het venten van brood en eentje voor drie weefgetouwen. Daarnaast had hij ook negen bijenkorven in gebruik. In de winkel verkocht hij naast brood bijvoorbeeld ook tabak, pijpen, cichorei, koffiebonen, 'vlijstroop', groene zeep, suiker, zout, blauwsel, verschillende 'ellewaren' (geweven stoffen) zoals bonte doeken, bombazijn

(linnen met een inslag van katoen) etc. Naast de winkel waar verkocht hij in zijn herberg uiteraard ook bier, brandewijn en jenever. Het bier werd geleverd door de brouwerij van Kasteel Croy.

Uiteraard kon hij dit alles niet alleen uitbaten en werd hij hierbij geholpen door zijn vrouw Antonnette Peters en na haar dood door zijn tweede vrouw Hendrina van den Berg, de moeder van mijn opa. Ook de kinderen moesten meewerken, vooral aan de weefgetouwen. Nolle was in Stiphout een actief menneke. Hij was o.a. lid van de Stiphoutse schut en was een fervent jager. Samen met een aantal

andere bezorgde Stiphoutenaren heeft hij ook eens een brief gestuurd naar de gemeente om te klagen over het slechte onderwijs op de lagere school. Dat hielp kennelijk, want er kwam weldra een nieuwe onderwijzer. Na de dood van Nol en Hendrina werd de herberg verkocht aan de Freule van Croy en trok mijn grootvader Jan Nölle als 16-jarige wees in bij Hendrik Berkers in de Dorpsstraat in Aarle-Rixtel en ging daar weven. (Hendrik woonde op de plaats waar later Jaantje van Ganzenwinkel kwam te wonen). Een paar jaar later trouwde hij met Hendrica Berkers, een van de dochters van Hendrik. De familie Berkers was van oudsher een bekende Aarlese familie. Na de dood van Hendrica trouwde hij met Antonia (Tonna) Engels, die hij na de dood van zijn eerste vrouw als 22-jarig dienstmeisje bij hem in huis had genomen. Tonna kwam uit De Mortel. Nagevoeg alle 'Engelsen' hier uit de buurt behoren tot een en dezelfde familie. Grootvader Jan trouwde met Tonna in 1897, toen hij zelf 47 was en Tonna 22 (!). Mijn grootvader werkte destijds samen met zijn grote vriend Lindert van Gerwen (de opa van Broer en Henk) bij Nol Gruijters (de opa van Noud Gruijters). Grootvader Jan was onder meer heroprichter van de Rooi Schut, president van kruisboogvereniging Sint Serverus en - samen met Lindert van Gerwen - Buitengewoon Veldwachter. Hij schreef ook alerhande liedjes en gedichten. Het schutslid van de Rooi Schut komt van zijn hand.

Toen mijn vader als jongste kind werd geboren, was mijn opa 62 jaar. Zij woonden toen op 't Heuveltje in de voorganger van het huidige huis naast Snoeperij Jantje. In Aarle-Rixtel zijn verschillende van zijn kinderen blijven wonen. Het gaat te ver om die hier allemaal te gaan noemen.

Mijn vader, Toon Nölle, ging al vanaf zijn 14e bij Van Dam werken, aan de Kanaaldijk, (toen nog Aarle-Rixtel). Hij was een groot natuurliefhebber en een goeie zanger. Hij was ook een fervent handboogschutter, eerst bij Claudius Civilis en na de fusie bij De Eendracht. Hij is verschillende keren koning geweest en zelfs landskampioen met het zestal (de broers Van Beek samen met de broeders Schepers). Zijn oudste broer was Marinus, die met Maria de Leest was getrouwd, beter bekend als 'Mie de List', zus van Ties de List. Van dit stel en hun kinderen doen in ons dorp bij de ouderen nog steeds kleurrijke verhalen de ronde, zoals die van Bernard en Noud. Toen moeder Mie op een ochtend naar boven riep "Bernard, eruit komen!", riep Noud terug: "Moeder, roep mij ook op!". Toen moeder Mie op haar sterfbed 'de heilige olie' had gekregen en het

maar niet lukte om richting de hemel te vertrekken, riep ze de pastoor (die in de keuken aan een borrel zat) om weer aan haar sterfbed te komen. Ze vroeg aan de pastoor: "Loat meen ut kerske nog 's vasthaawe dé ik ut nog 's un kèèr prebeer!".

Zoon Bernard heeft lange tijd met Bart Daniëls en Gerrit van Zundert opgetrokken. Ook van hem zijn prachtige verhalen bekend. Net als van zijn broer Noud. Noud (Arnoldus) is genoemd naar mijn (en zijn) overgrootvader Nölle. Na zijn trouwen woonde hij een tijd lang in de Dorpsstraat en wel in het huis waar nu Willy van Bakel zijn kapperszaak heeft. Noud was kennelijk ook een humoristisch man, wanneer ik Henk Beniers en Theo van den Heuvel moet geloven. Noud is eind jaren vijftig met zijn vrouw Sophie naar Budel - Kempen verhuisd, waar hij langs de Zuid-Willemsvaart een winkel in scheepsbenodigdheden had, met daarnaast een tankstation. (Sophie was een kleindochter van de douairière van de familie Dor, van de bekende zinkfabriek). Maar we hebben nog meer 'Nöllens' in Aarle gehad! Zo was Nol van Veghel, de klompenmaker, een neef van mijn vader. De moeder van Nol, Antonetta van Beek, was namelijk een zus van mijn opa. Dus was Nol van Veghel een kleinzoon van Arnoldus van Beek. Nol van Veghel is ook naar mijn overgrootvader genoemd. Mijn broer Jan heeft onlangs een schilderij van Marinus Bies aangekocht, waarop Nol als klompenmaker staat afgebeeld. Wijlen Noudje van Veghel, een van de trouwe vrienden van Henk van Gerwen, was de kleinzoon van Nol van Veghel. Dus ook hij was feitelijk een Nölle! Verder zal ik maar niet meer gaan....

De schepenbank van Aarle-Beek

Berichten uit een ver verleden (3)

Simon van Wetten

Opnieuw keren wij terug naar de dorpen Rixtel en Aarle in een tijd dat de kippen nog niet in megastallen vertoefden, het gilde nog gulde heette, bloedverwantschap een factor van belang was en tochtrecht niet werd gezien als de vrijheid om de ramen tegen elkaar open te zetten. En verder wordt dit een interlokale aflevering, want de schepenen van Lieshout en Stiphout hebben óók een paar folio's van het protocollenboek van Aarle-Beek mogen beschrijven.

Hooligan-hoenderen

Alles pikken ze aan stukken. Die hennen kennen geen maat. Er móet iets tegen worden gedaan...

Aert Niclaes van den Schoot heeft op 3 oktober 1603 verkocht aan Arien Anthonis Campers een weg gaande van Ariaens erf en huis naar de gemeijnweg. Aert behoudt het recht van overpad. Met een bepaling over het aantal te houden hoenderen, om zo het land niet te beschadigen.

Gildebroeders

Het Broederschap van Sinte Margriet, wie kent het niet? In Rixtel iedereen!

Anthonis Thonis Gerits en Peter Peters van Cauwenberch als man en momboir van Elisabeth dochter van Thonis Gerits, hebben op 6 april 1603 gezamenlijk overgegeven aan jonker Peter van Eijck, Jan Goerts van Dommelen en Jan Martens, dekens van St. Margriet in de kerk van Rixtel, ten behoeve van het broederschap van den *gulde* van St. Margriet,

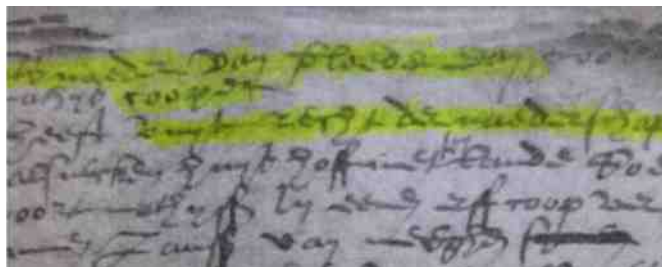

een stuk hooibeemd te Aarle in de Langebeemden, toebehorende aan Thonis Gerits - toen hij nog leefde - gelegen neven het abtsgoed van Floeff, Goesen Everts en Claes Peters.

Dit wordt met instemming van de pastoor van Rixtel verrekend met een erfpacht van vijf malder rogge die de voornoemde dekens waren heffende uit goederen van Thonis Thonis Gerits op Grootel.

Vernaderen

Wat erfmingelen is, heeft u als immer oplettende lezer inmiddels wel door. Het hoeft niet altijd grond tegen grond te zijn wat er geruild wordt, het kan ook een aambeeld tegen een kalf zijn, of eikenbomen tegen een stuk hooiland. Maar de transactie gaat niet altijd door...

"als naerder van bloede dan cooper uijjt recht der naederschap", in modern Nederlands: vanwege de familieband méér recht op aankoop dan de oorspronkelijke koper.

Hendrick Dirck Hermans heeft in erfmingeling overgegeven aan Reijnier Ruth Reijnen vijftientig eikenbomen, staande in de koeweiden van Hendrick. In ruil daarvoor geeft Reijnier een stuk hooiland te Rixtel, neven erve Wouter Henrick Geerlinx en erve des kopers.

Bij deze op 7 september 1604 genoteerde mededeling staat dat Steijns Anthonis Roeffs de hooibeemd heeft vernaderd. Vernaderen is een werkwoord dat is afgeleid van de uitdrukking *naerder van bloede*. Bloedverwantschap. Als je in die dagen een huis of grond of meubels aan een *vreemde* verkocht, dan kon een familielid, bijvoorbeeld een neef, binnen een jaar en een dag - dat was de uitdrukkelijke termijn - die (ver)koop vernaderen, omdat hij wél familie van je was en die *vreemde* niet. Neef diende dan de exacte aankoopsom in klinkende en blinkende munt aan de oorspronkelijke koper te vergoeden, en mocht zich voortaan de eigenaar van de vernaderde goederen noemen. Als tenminste niet jouw broer, die nóg nader van bloede was dan neef, zijn vuist nadenkend in de andere handpalm en dit ensemble onder de kin plaatste en peinzend zei dat het misschien wel goed was dat hij zou vernaderen.

Toponiemen

Toponiemen zijn veldnamen. Eeuwenoude aanduidingen voor een veld, een akker of een stuk woeste grond zijn nu nog vaak op gemeentelijke plattegronden en in straatnamen terug te vinden - als er tenminste niet zo'n straatnaamcommissie in de gemeente actief is die vogelnamen, muziekinstrumenten en Russische schrijvers als uitgangspunt hanteert. In de navolgende akte uit 1605 komen we een paar zeer interessante toponiemen tegen. Het Laer vanwege de naamgeving van de gefuseerde gemeente, de Schatkuil en het Koningsgraf omdat u overweegt de schop uit de schuur te halen en daar eens te gaan graven. Maar pas op bij het passeren van de Hel! O ja, en een klein koninkrijk voor een paard?

Willem Jan Sijmons heeft in erfmingeling overgegeven aan Willem Jan Gijsberts een paard, waarvoor laatstgenoemde Willem aan de eerstgenoemde Willem teruggeeft drie percelen akkers en een heijtveld, het eerste te Aerle omtrent de Scatcuijl, neven erve Jacop Aerts en de gemeijnwech en van erve Marten ten Bomen tot erfenis der erfgenamen Peter Erdens. Nog een stuk akkerland te Aerle aan de Conincgrave neven erve des heeren van Nuenen, erve Joris Eijnhouts en van erfenis van Onze Lieve Vrouwe te 's-Hertogenbosch tot erve Lijn Roefen. Nog een stuk akkerland, in de Helle genaamd, neven erve Marij, weduwe van Jan Henricx Smulders, erve Lenaert Franssen, Willem Houts en een wech gaande van Duijnhoven naar het Laer. Nog de helft van een heijtveld, met Aert Willem Gijsberts te gebruiken, gelegen te Lieshout neven de gemeijnt en het Roijven.

Tochtrecht

Wanneer van een echtpaar de man of vrouw overleed, had de achterblijvende partner voortaan het tochtrecht, dat is het recht van vruchtgebruik, over de bezittingen. De kinderen hadden het erfrecht. Vanaf dat moment gold dat als de tochtenaar iets van de bezittingen wilde verkopen, hij of zij daarvoor toestemming aan de schepenen moest vragen - die transactie raakte immers de belangen van de kinderen - en omgekeerd, als de eenmaal volwassen kinderen over wilden gaan tot verkoop, dan diende de tochtenaar eerst het tochtrecht af te staan. In vaktermen: afgaande zijn of haar tochte.

Corstiaen Janssen van Zeeland als man en momboir van Anna dochter van Jan Delis Stansen, en Corstiaen afgaande zijn tochtrecht ten behoeve van Henrick, Dirck en Jan, zijn drie wettige kinderen, verwekt bij Anna voorschreven, hebben gezamenlijk verkocht aan Lambert Geerits een stuk akkerland te Aerle achter de kerk, neven erfenis der weduwe

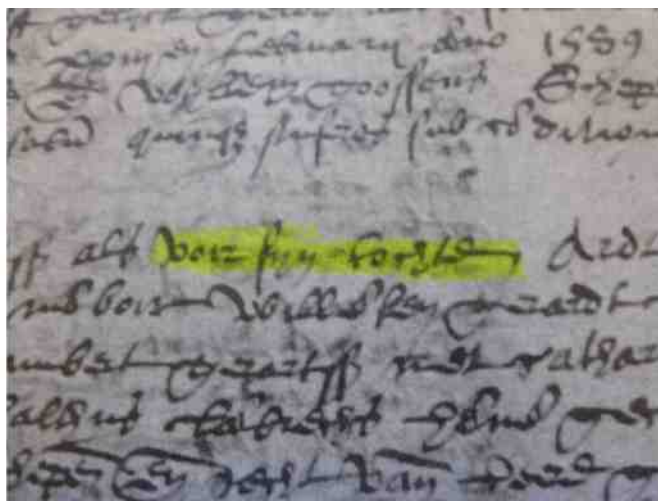
De kerk van Aarle, gelegen op de Hoge Akkers

meester Joest Verbeeck, erve Willem Maes Sijmons en neven de wech gaande van de kerk naar den Laer en nog een andere weg, gaande door de Braeck. Bij deze verkoop is ook een koe betrokken, die Corstiaen en zijn zonen in dank overgegeven hebben.

De juiste luchtvochtigheid

Papier geduldig? Niet altijd. Je moet het wel op de juiste, bijna liefdevolle wijze bewaren...

Op 29 december 1605 is herroepen een schepenbrief van een jaarlijkse losrente van 5 gulden en 17 stuivers uit onderpanden van Adam Adams van Buel te Beeck, destijds, op 6 februari 1565, door secretaris Gerardt van Megen opgesteld. De oude brief was ten ene male verrot, een nieuwe brief is opgesteld, met instemming van Mathijs Jans van den Vijffeiicken.

"voir zijn tochte", in modern Nederlands: voor zijn tochtrecht, het recht van vruchtgebruik.

Hemelbestormers

Met de familie Van den Vijffejcken zit 't wel goed. Zij komen dankzij Dircxke massaal in de hemel.

Dircxke Jans van den Vijffejcken dochter heeft gegeven ten behoeve van de kerk van Beeck de somma van 25 gulden, welke de kerkmeesters van Beeck gehouden zijn op een goed onderpand te vesten. Als tegenprestatie zal er elk jaar op de zondag na Pasen in de kerk van Beeck voor Dircxke en haar nakomelingen gebeden worden.

En dat gebeurt al sinds 9 juli 1603!

Vissen in Beek

Aan een kanaal waren ze in Beek en Donk nog zeker driehonderd jaar niet toe, maar je kon er toch gaan vissen. Daarbij is het goed te weten dat een 'weijer' een meertje is.

Joncker Barthold van Flerus, drossaard van Heeswijk, heeft verkocht aan Willem Goessen Claessen, onze medeschepen, een stuk weiland met een visweijer te Beeck in de Carstraet neven erfenis Eerken dochter van Jan van den Vijffejcken, erfenis der erfgenamen Claes Aert Henricx, en erven des kopers en des verkopers.

Een toefje Lieshout

Nog lang geen kanaal, in 1602, maar de Laarbeek-gedachte had drie eeuwen geleden toch al enige contouren. In het schepenprotocol van Aarle en Beek duikt ineens de volgende mededeling op:

Prothocoll van Lieshout, aangevangen in 1602 Schepenen Jan Maes, Goessen Jans, Adam Bartholomeus, Henrick Jan Celen, Evert Huijberts en Joest Jans

Waar begint Beek, waar eindigt Lieshout? De navolgende akte ligt een tipje van de sluier op.

Jan Janssen van Duijnhoven heeft in belening overgegeven aan Lambert Jans van Luecken een stuk hooiland te Lieshout neven erve Jan Thomassen, *rijdende* met erve juffrouw Cristina van Fleru. Jan geeft aan Lambert nóg een hooibeemd in belening, ook in Lieshout, in de Balck, *rijdende* met Jan Huijben. De belening valt af te lossen met 50 gulden Brabants. Wel moet er dan een opzegtermijn in acht worden genomen.

De akte is op 29 december 1602 door de schepenen Willem Goessens en Hoebrecht Peters ondertekend, maar ja, dat zijn schepenen van Beek, terwijl de genoemde beemden op Lieshoutse ondergrond liggen, en dus worden de Bekenaren vervangen door Jan Maes en Henrick Jan Celen, schepenen van Lieshout.

Uit de volgende akte - we zijn nog steeds in Lieshout - blijkt dat er in het gehucht Ginderdoor een kapel stond.

Wilbert Lambrechts heeft op 9 september 1604 zijn tochtrecht afgestaan ten behoeve van zijn zonen Lambert en Jan, ook voor hun absente broers en zusters, en zij hebben gezamenlijk verkocht aan Henrick Joseph Thonisse een stuk zaai- of akkerland te Lieshout aan Ginderdoor aan de capelle, 4 lopense groot, neven erfenis des kopers, Thomas Janssen van den Berge en de gemeijnstraet.

Ook in de Lieshoutse akten staan mooie toponiemen. Zo wordt er gewag gemaakt van een huis, hof en erf te Lieshout genaamd het Hoeffijzer, van goederen aan de Kerckdijck en in het Roijven, de *muelen* en het Mueleneijnde, de Papenhove, de Renstraet, de Haerwech, Ziggelaer, 't Cattenhoel en de Torffdonck. Op al die plaatsen hadden ze in december 1604 blijkbaar last van binnenlandse onregeligheden...

Anna Dirck Loijen dochter, weduwe van Jan Peter Vogels, heeft bekend en beleden dat zij jaarlijks geldende is aan Goert Lamberts van Erp, of nu zijn erfgenamen, 11 vaten rogge uit een huis en hof, haar van haar vader en moeder aangestorven, gestaan en gelegen aan de Heije, rondom in de gemeijnt van Lieshout. De oorspronkelijke constitutiebrief van de genoemde pacht is "door inlandse troublen" verloren gegaan. Gerit Aerts van Erp komt verklaren dat hij nog in goede herinnering heeft dat hij die brieven in bewaring heeft gehad en dat de betreffende brief (waarbij hij het wel over 18 in plaats van 11 vaten rogge heeft) gekomen was van Heijlke van den Donck, welke roggepacht in huwelijksvoorwaarden was uitgegeven.

U en ik bemerken lichte wrevel wanneer wij de ruimte tussen de regels van de volgende akte, opgetekend op 7 juli 1605, wat aandachtiger bestuderen.

Wij, schepenen, borgemeesters, kerk- en heiligegeestmeesters, met consent der ingezetenen van Lieshout, hebben in belening uitgegeven aan Dirck Joris het gebruik in de heide en gemeente van Lieshout, samen met de bewoners van het huis van Dirck, aan Muelsheije, gelegen in de parochie van Beeck, en anders niemand! Dirck en de zijnen hebben daarvoor al eerder aan Peter Jans van Vijffejcken, toentertijd borgemeester, en aan Jan Goessen de somma van 45 gulden Brabants én een ton bier betaald. Mochten er naburen van Lieshout zijn die begeren deze pacht op te heffen en af te lossen, moeten zij dat een half jaar tevoren aangeven.

Niet elk huwelijk in Lieshout was goed. Als je je man in jouw testament afscheept met een fooi, dan is het toch niet zo'n wilde gedachte dat de echte liefde tussen Neeske sWitten en Jan Wouters inmiddels wel was gedoofd.

Op 14 januari 1604 heeft Neeske, dochter van Peter Jan sWitten haar testament opgemaakt. Zij ligt krank te bed maar is haar verstand meester. Zij beveelt haar ziel aan bij God Almachtig en aan Maria, Diens liefhebbende Moeder. Zij vermaakt aan vrouw Gerits haar witte hemd, aan haar dochter Heijlke een koperen pot vanwege de goede diensten die Heijlke haar heeft bewezen, aan Jenneke Jan Gerits huisvrouw, haar nicht, vermaakt zij het huyske en hof waarin zij straks verstorven zal zijn, en Jenneke krijgt ook nog een ketel. Aan de armen vermaakt Neeske een stuk land te Lieshout genaamd die Streep, gelegen in de Donck. De kerk en de H.Geest krijgen een stuk beemd te Lieshout genoemd die Bruecxkens, achter Jan Wouters, en verder vermaakt zij deze Jan Wouters - die haar man blijkt te zijn - 6 gulden eens, waarmee hij zijn wil kan doen. Ook de begrafenis wordt vast geregeld. Jan Gerits en de kerkmeesters zullen dat op zich nemen.

Bij 'verbrande hoevenaars' moet u niet zozeer aan de personen, maar aan hun hoeven denken. Toch blijft het triest. Gelukkig doet het Lieshoutse dorpsbestuur een oprechte poging het leed te verzachten.

Op heden, de 21ste september 1605, zijn de schout, schepenen en borgemeesters van Lieshout vergaderd ten huize van Jan Maessen, tezamen met drie verbrande hoevenaars, namelijk Henrick Ceelen, Claes van Cauwenberch en Jan Franssen. Die branden zijn veroorzaakt door krijgsvolk, die in garnizoen te Grave lagen. De hoevenaars hebben zich daarover beklagd bij de Raad van Brabant. Aan de drie hoevenaars is ieder de somma van honderd gulden toegezegd. Dat geld wordt gezien als een lening, want de drie moeten hun vee en meubels als onderpand beloven. Degenen die het geld aan Henrick Ceelen lenen zijn Joost Marcelis (25 gulden), Henrick Rutten (50 gulden) en de tegenwoordige borgemeesters (25 gulden) Degenen die Claes van Cauwenberch en Jan Franssen geld lenen zijn nog niet bekend.

Flintertje Stiphout

Jawel, ook de schepenen van Stiphout hebben zich een plekje verworven in de boeken van Aarle-Beek.

Prothocoll van Stiphout, aengegaen anno 1603
Schepenen zijn Frans Jan Lenaerts (tot 1605), Willem Henrick Maes (18 januari 1605 de eed afge-

Portret van een secretaris van de schepensbank uit de 17e eeuw, geschilderd door Arie de Vois

legd), meester Henrick Andriessen, Anthonis Jan Martens, Andries Dries Claessen en Delis Henrick Delsissen. Daar komen nog bij Michiel Henrick Geerlijncx en (na de dood van Frans Lenaerts in juli 1605) Henrick Jan Rentmeesters.

Onder de getuigenissen van bovengenoemde personen komen testamenten, vonnissen en vooral transporten van onroerend goed voorbij. We zien toniemen als 'de Dobbelsteen', de 'Regenstreep', we noteren dat Cornelis Jan Bants op 28 februari 1604 een stuk akkerland omtrent de kerk van Stiphout verkoopt aan Jan Jacobs, welke laatste meteen ook maar de Vonderecker en akkerland in de Braeck aanschaft. Verder zijn er aanduidingen als 't Overloch, Ackenroij, het Haecxken, de Eeghen, een stuk akkerland geheten het Luck en akkerlanden genaamd den Hemeler en op den Bocht.

Dat Stiphout qua gegoedheid der eigen inwoners in 1604 nog niet de status had die het tegenwoordig heeft, moge duidelijk zijn wanneer het dorpsbestuur voor de toch niet al te schokkende somma van zeventwintig-en-een-halve gulden bereid is een stuk van de gemeente voor tien jaar in bruikleen te geven aan ene Goijaert Thomassen, namelijk van de molen van Stiphout aan de zijde naar Gerwen, met zijn paarden, beesten en schapen, en ook mag Goijaert daar twee keer een halve dag per jaar turf steken.

Heemkundekring Barthold van Heessel

De kring is opgericht in 1952 en stelt zich ten doel het bevorderen in brede kring van de belangstelling voor en de kennis van eigen streek, volk en gebruiken en van heemkundig waardevolle overblijfselen uit vroeger tijden. Om dit doel te realiseren kent de

heemkundekring de volgende werkgroepen:

monumenteneducatie

lezingen/cursussen

fotowerkgroep

redactieraad Het Hagelkruis

dorpswandelingen

genealogie

bibliotheek/archief

Heemhuis Barthold van Heessel

Ons heemhuis bevindt zich aan de Kouwenberg 37. Het voorhuis kan men gratis bezoeken. In 'de goei kamer' staat de koffie of thee voor u klaar. Ook hebben we een gezellig buitenterras. Het museumgedeelte omvat collecties met verschillende thema's, die elkaar periodiek afwisselen.

Openingstijden

zondagmiddag: 14:00 -17:00 uur

woensdag: 9:30 - 12:00 uur, 14:00 - 17:00 uur, 19:30 - 22:00 uur

Let op: in juli en augustus is het heemhuis niet open op de woensdagavond.